

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 1, 2011

[Назад](#)[Головна](#)

УДК 339.9/94

Н. К. Болгарова,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет біоресурсів та природокористування України
Т. М. Паневник,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто теоретичні засади діяльності ТНК на сучасному етапі глобалізації світової економіки, проаналізовано процеси функціонування ТНК в Україні та світі, а також визначено напрями їх подальшого розвитку.

In the article are considered theoretical principles of activity of TNK on the modern stage of globalization of world economy, the processes of functioning of TNK are analysed in Ukraine and world, and also certainly directions them subsequent development.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, транснаціональна економіка, глобалізація виробництва, економіка, капіталізація, інтеграція.

Keywords: multinational corporations, transnational economy, globalization of production, economy, capitalization, integration.

Вступ. На початку XXI століття основною тенденцією світової економіки стало прискорення темпів глобалізації, зумовлене міжнародною міграцією капіталів, поглибленням поділу праці і спеціалізації країн. Сучасні процеси функціонування економічних систем характеризуються все більшим посиленням ролі та впливу транснаціональних корпорацій (далі ТНК) на їх функціонування. Глобалізація процесів в світовій економіці на фоні активізації ТНК актуалізує питання транснаціоналізації українських компаній, що дозволить виступати їм у ролі конкурентоздатних суб'єктів ринку поряд із світовими лідерами. Формування потужних фінансово-промислових структур, здатних адекватно реагувати на зовнішні впливи, активно розвивати світогосподарські зв'язки повинно стати пріоритетним напрямом розвитку національних бізнес-структур.

Постановка задачі. Теоретичні та методологічні основи функціонування транснаціональних корпорацій визначили дослідження як вітчизняних так і зарубіжних вчених: І.І. Гладій, В.Г. Карпенко, В. Рокоча, І.Б. Сорока, Д.А. Лук'яненко, Ю.В. Макогон, А.С. Булатов, В. Самофалов, Б.Ф.Бойко, М.Фрідман, І. Фішер, Дж. Даннинг, П.Дракер, Л. Девіс та ін. Разом з тим, постає необхідність поглибленого вивчення засад діяльності ТНК на сучасному етапі глобалізації світової економіки, а також визначення напрямків подальшого розвитку діяльності ТНК в Україні.

Результати. Теоретичне осмислення розвитку транснаціональних корпорацій почалось ще в 30-х роках XX століття з досліджень Д. Вільямса та М.Бая. Однак, справжнього наукового розвитку питання транснаціоналізації економіки отримало в 60-80-х роках XX ст. Саме у цей час формуються основні теоретичні концепції діяльності ТНК, обґрунтовуються причини їх виникнення та поширення ТНК.

Дослідження вчених із різних наукових шкіл дозволили сформулювати основні чинники появи транснаціональних корпорацій:

- отримання дешевих або якісних факторів виробництва;
- вихід на нові ринки збуту;
- зниження рівня конкуренції;
- зниження витрат виробництва;
- підвищення конкурентоспроможності.

Виходячи з головної особливості ТНК – наявності зарубіжних філіалів з виробництва та збуту товарів і послуг на основі прямих інвестицій, економістами були сформовані теоретичні концепції діяльності ТНК, які умовно можна розділити на декілька груп [6].

1. Дж. Гелбрейт визначив походження ТНК технологічними причинами.
2. Модель монополістичних переваг була розроблена американцем С.Хаймером, в подальшому її розвивали Ч.П. Кіндлебергер і др.
3. Модель життєвого циклу продукту розроблена американським економістом Р. Верноном на базі теорії росту фірми.
4. Англійські економісти П. Баклі, М. Кессон, Дж. Макманус і др. створили модель інтернаціоналізації.
5. Еклектичну модель розробив англійський економіст Дж. Дансинг.

Перелічені теоретичні концепції свідчать, що вихід економічних стратегічних інтересів фірм за межі національних кордонів забезпечують все більше можливостей для свободи пересування факторів виробництва, товарів, капіталу. Це, в свою чергу, дає фірмам можливості отримання надприбутків, розширення економічного впливу не тільки в рамках певної галузі, а й в світовому економічному просторі.

За визначенням ООН, транснаціональні корпорації – це "підприємства, що є власниками, або такими, що контролюють виробництво товарів чи послуг за межами країни, в якій вони базуються", при цьому ТНК можуть як набувати статусу корпорації, так і не мати цього статусу.

Світову економічну могутність сконцентровано в "руках" 100 найбільших ТНК (Microsoft, General Electric, Exxon Mobil, Wai Mart Stores, Citigroup, Johnson&Johnson, Royal Dutch/Shell, BP, IBM, Ford, Nestle, Phillip Morris). Ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 500 млрд. дол., а щорічні обсяги їх продажів становлять 150-200 млрд. дол. Чистий прибуток будь-якої з найбільших ТНК є адекватним річному бюджету України, а обсяг їх товарно-грошового обороту нерідко перевищує ВВП декількох країн, разом взятих. У рейтингу 500 найбільших транснаціональних компаній світу у 2009 році найвище місце посіла компанія Royal Dutch Shell. Незважаючи на кризу, вона збільшила за рік свої доходи на третину – до \$458,4 млрд. [4].

В цілому, у світі за даними UNCTAD, налічується близько 78 тис. транснаціональних корпорацій з 777 тис. зарубіжних підрозділів. За останні 30 років кількість ТНК збільшилась у 9 разів (у 1970 р. було зареєстровано 7 тис. таких фірм, у 1990р. – 24 тис., у 2009р. – 78 тис. ТНК), у яких задіяно більш як 74 млн. чоловік. При цьому на території промислово розвинених держав розміщується понад 80% материнських компаній і близько 33% афілійованих, у країнах, що розвиваються, – відповідно 19,5 і майже 50, у колишніх соціалістичних державах – приблизно 0,5 і 17% [2].

Найбільш потужні ТНК розташовані в США, Європейському Союзі та Японії. Проте, все більшого розвитку набувають ТНК таких нових індустріальних країн як Південна Корея, Бразилія, Мексика, Гонконг та Китай, що зумовлено впровадженням цими державами стратегії застосування конкурентних переваг. Boston

Consulting Group (BCG) провела дослідження, на основі якого склала рейтинг ста найбільш активно зростаючих компаній (100 Global Challengers) з 16 країн, що розвиваються. Середньорічні темпи росту виручки та операційного прибутку цих компаній склали 18% за період з 2000 по 2009 рік. Для порівняння, виручка ТНК з розвинутих країн збільшилася за цей період в середньому тільки на 6% в рік [5]. Серед цих 100 топ-компаній 33 розташовані в Китаї, 20 – в Індії, 13 – в Бразилії, 7 – в Мексиці, 6 – в Росії.

Сьогодні ТНК контролюють понад 57% світового промислового виробництва, 69% міжнародної торгівлі, більш як 81% патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау, майже 90% прямих зарубіжних інвестицій. [4].

Як правило, ТНК – багатогалузеві компанії, їхня діяльність широко диверсифікована. Наприклад, кожна з 500 найбільших ТНК США має в середньому підрозділи в 11 галузях, а найпотужніші охоплюють по 30-50 галузей. У групі 100 провідних промислових компаній Великобританії багатогалузевих – 96, Італії – 90, Франції – 84, Німеччини – 78. За даними UNCTAD галузева структура ТНК має наступний вигляд: 60% компаній зайняті у сфері виробництва; 37% сфера послуг; 3% добувна промисловість і сільське господарство[4].

Сукупні валютні резерви ТНК у кілька разів перевищують сукупні резерви всіх центральних банків світу. Тому переміщення лише 1–2% маси грошей, що перебувають у їхньому володінні, цілком здатне змінити паритет національних валют. Капіталовкладення в іноземну економіку – активний спосіб стимулювання попиту на вітчизняну продукцію. Це досягається за рахунок того, що, по-перше, за кордоном створюються нові ринки; по-друге, частина експорту ТНК постійно адресується їхнім закордонним філіям, і ця гарантована частка становить понад 30% експорту Канади, Німеччини, Франції, Швеції, близько 50% експорту США. По-третє, інвестиції дозволяють корпораціям оминати тарифні й нетарифні бар'єри приймаючої держави.

В основі стратегії розвитку ТНК лежить інтеграційний підхід, який передбачає оптимізацію діяльності не кожної її окремої ланки, а об'єднання в цілому. При виборі країни транснаціональні корпорації оцінюють умови інвестування за наступними основними критеріями: оцінка місцевого ринку з точки зору його ємності, наявності ресурсів, місцерозташування тощо, політичної стабільності в країні, правових умов іноземних інвестицій, системи оподаткування, характеру торговельної політики, ступенем розвитку інфраструктури, захисту інтелектуальної власності, державного регулювання економіки, здешевлення робочої сили та рівня її кваліфікації, стабільності національної валюти.

Процеси інтеграції, що відбуваються в сучасному світі, стосуються й України, яка переживає економічну кризу, а тому особливо відчуває потребу у фінансовій підтримці, технологічній допомозі та широкому досвіді міжнародних компаній. Світові економічні зв'язки та взаємодія національних економік можуть стабілізувати розвиток продуктивних сил і забезпечити зростання життєвого рівня населення. При цьому провідними силами поглиблення та розширення цих зв'язків є ТНК.

В межах вітчизняної національної економічної системи, розвиток транснаціональної діяльності, передбачає вирішення двох основних завдань: залучення необхідного для розвитку капіталу та проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. З цієї позиції розглянемо динаміку поширення ідей транснаціоналізації в українському бізнесі.

В Україні станом на 1 січня 2009 р. було зареєстровано 2307 іноземних підприємств, що порівняно зі станом на 1 січня 2008 р. (2323) характеризує зниження іноземної активності на українському ринку [6].

Серед об'єктивних проблем, які існують в Україні щодо розширення діяльності ТНК, слід підкреслити такі: нестабільність політичного та правового середовища країни, курсу національної валюти; нерозвиненість ринкової інфраструктури, внутрішнього інвестиційного ринку; обмежена зовнішня орієнтація бізнесу; інформаційна відсталість країни; невеликі (у світовому масштабі) розміри бізнес-груп; криза високотехнологічних галузей економіки тощо.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених в Україну, на 1 січня 2010 р. склав 40 млрд. 26,8 млн. дол., що на 12,4% більше обсягів інвестицій на початок 2009 р. Чистий приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2009 р. становив 5 млрд. 634,6 млн. дол., що становить 51,6% надходжень 2008 р. З країн ЄС надійшло 4 млрд. 016,8 млн. дол. (71,3% загального обсягу), з країн СНД – 1 млрд. 064,7 млн. дол. (18,9%), з інших країн світу – 553,1 млн. дол. (9,8%). У той же час капітал нерезидентів зменшився на 941 млн. дол. [7].

Переважає більшість інвестиційних ресурсів в Україну надходить з Кіпру (25,9% загального обсягу інвестицій з країн ЄС), Німеччини – (25,8%), Нідерландів – (10,9%), Австрії – (9,0%) та Великобританії – (8,6%) [7]. Російські компанії також не залишаються осторонь цього процесу та входять в десятку найбільших країн-інвесторів. Необхідно наголосити на активному розвитку ТНК на території Росії та посилення їх експансії в Україну. До таких компаній можна віднести "Газпром", компанія "ЛУКОЙЛ", "ТНК-ВР", група "Ренова" (одна з найбільших російських компаній по управлінню активами), "Металлоінвест" (металургія), "Альфа-група" (банківська сфера та телекомунікації).

Активізація інтересів російських ТНК в сторону України має ряд об'єктивних причин. Перш за все, це "спорідненість" економік, спільне історичне минуле, та розуміння ментальних особливостей, які спрощують ведення російського бізнесу. Крім того, вигідне геополітичне та географічне положення цікавить переважно більшість інвесторів. Серед американських транснаціональних компаній також спостерігається суттєва інвестиційна зацікавленість українським сегментом. До таких найбільш потужних компаній належать Coca-Cola, SigmaBleyzer, Western NIS Enterprise Fund, McDonald's, Kargill, Procter & Gamble, AES, "Johnson&Johnson" [4].

Одним із основних недоліків функціонування ТНК в Україні для вітчизняних виробників є неспроможність утримувати конкурентні позиції порівняно з великими міжнародними корпораціями. Нині на українському ринку оперує понад 30 ТНК. Їх інтереси в основному сфокусовано на таких галузях, як телекомунікації, електроенергетика, нафтохімічна промисловість, сільське господарство, харчова та тютюнова промисловість, громадське харчування, виробництво господарських товарів та засобів гігієни.

Входження західних ТНК у вітчизняну економіку супроводжується впливанням нових технологій, підвищенням якості менеджменту, зростанням продуктивності праці, якими характеризуються західноєвропейські компанії. Разом з тим, такі інвестори зацікавлені лише у високоприбуткових секторах та галузях економіки, що може негативно вплинути на інші сфери економіки приймаючих країн.

Учасники національного підприємницького середовища в переважній більшості характеризуються розподілом на експортоорієнтовані компанії та підприємства, що працюють на внутрішній ринок. З огляду на використання усіма суб'єктами господарювання в процесі виробництва дешевих вітчизняних ресурсів (людських, природних, виробничих), стає очевидним отримання високих дивідендів першими, які реалізують свою продукцію за світовими цінами, та незначні прибутки других, які змушені формувати свою політику ціноутворення з огляду на низьку купівельну спроможність вітчизняних споживачів. Виходом з даного становища вважаємо інтеграцію українських виробників у світові глобалізаційні процеси. Формування власних ТНК означає, що український бізнес формує стратегічний напрям свого розвитку в якості повноцінного та рівноправного учасника загальносвітових економічних процесів. На думку аналітиків в Україні існують компанії, яким залишилося зробити лише декілька кроків для того, щоб створювати гідну конкуренцію у глобальному економічному просторі. Найближче до створення вітчизняної ТНК – інтегрованої нафтової компанії з усіма елементами технологічного ланцюжка "видобуток-переробка-збут" – підійшли Приватбанк та УкрСиббанк. Структури Приватбанку володіють найбільшою в Україні мережею АЗС "Сентоза", контрольним пакетом акцій НПЗ "Нафтохімік Прикарпаття" і більш як 30% акцій НПК "Галичина".

В цілому, обсяг інвестицій з України в економіку країн ЄС на 01.01.2008 складає 5926,4 млн. дол., або 95,6% загального обсягу інвестицій з України (на 01.01.2007 – 74,8 млн. дол., 30,8%). До числа найбільших українських ТНК, що здійснюють прямі іноземні інвестиції, можна віднести невелику кількість корпорацій, серед яких вагоме місце займають компанія Систем Кепітал Менеджмент (СКМ) та Корпорація Індустріальний союз Донбасу (ІСД). Корпорація "ІСД" входить в число найбільших транснаціональних компаній, в секторі виробництва сталі Центрального і Східноєвропейського регіону та в 30 найбільших металургійних компаній світу (виробничі потужності досягають 10 млн. тон сталі в рік). Активи компанії розташовані в країнах СНГ і Євросоюзу, зокрема металургійні активи окрім України розміщені також в Угорщині та Польщі. СКМ – ще одна з найбільших фінансово-промислових груп України, консолідований дохід якої у 2009 році склав \$8,151 млрд. Компанія здійснює діяльність в гірничо-металургійному секторі, електроенергетичному, фінансовому, телекомунікація, медіа бізнесі та нерухомості. Активи групи, окрім України, розташовані також в США, Італії, Великобританії, Швейцарії. До складу компанії входять більше 100 підприємств, на яких працює близько 150 тис. осіб, що виводить її в число провідних не тільки українських, а і європейських компаній. За офіційними даними, що оприлюднюються СКМ, в період з 2006 по 2010 рр. нею планується інвестувати в національну економіку близько \$6 млрд.

Нині в Україні транснаціональна діяльність представлена переважно американськими, німецькими, англійськими, південнокорейськими та російськими компаніями. При цьому, необхідно враховувати, що активізація діяльності ТНК має свої негативні наслідки, які певною мірою впливають з її переваг (табл.1).

Таблиця 1. Наслідки діяльності ТНК

Для країни, що приймає	Для країни, що вивозить капітал
------------------------	---------------------------------

Позитивні наслідки	отримання додаткових ресурсів (капітал, технології, управлінський досвід, кваліфікована праця); зростання виробництва та зайнятості; стимулювання конкуренції	уніфікація “правил гри”, зростання впливу на інші країни; зростання доходів
Негативні наслідки	зовнішній контроль за вибором спеціалізації країни у світовому господарстві; витіснення національного бізнесу з найпривабливіших сфер; зростання нестійкості національної економіки; ухилення великого бізнесу від податків	зниження державного контролю; ухилення великого бізнесу від податків

Однією з характерних рис сучасних ТНК, що є позитивним наслідком їх функціонування як для базових, так і для приймаючих країн, є їхні величезні видатки на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР). Наприклад, щорічні витрати на це “Дженерал моторз”, “Форд”, і “ІБМ” становлять 2-3 млрд. дол., що перевищує науково-дослідницькі бюджети багатьох країн [1]. Сьогодні в лабораторіях і наукових центрах ТНК проводиться основний обсяг наукових досліджень і розробок. При цьому дедалі більшу роль у науково-технологічній стратегії ТНК відіграють приймаючі країни.

Виділимо напрямки подальшого розвитку діяльності ТНК в Україні:

- 1) законодавчо-правове забезпечення діяльності ТНК в Україні, зокрема розширення сфери дії державного регулювання інвестиційної діяльності;
- 2) використання в Україні досвіду ТНК на основі залучення до активної інвестиційної діяльності суб'єктів різноманітних форм власності та господарювання для розширення національного товаровиробництва і ринкової інфраструктури;
- 3) адекватність організації обліку та звітності ТНК та українських підприємств [1];
- 4) системна інтеграція України до міжнародних економічних і політичних відносин [4];
- 5) створення потужних національних структур, які б мали можливість конкурувати з ТНК. Виходячи з можливостей розвитку національних потужних структур, є логічним поєднання такого розвитку із безпосередньо стратегією ТНК. Стратегія ТНК заснована на глобальному підході, що передбачає оптимізацію результату не для кожної окремої ланки, а для об'єднання в цілому[1].

Враховуючи тенденцію до стрімкого розвитку ТНК у економіці України, потрібно зазначити, що це стане досить позитивним моментом для українського економічного простору, оскільки приведе до таких позитивних зрушень як: зміцнення ресурсної і виробничої бази країни; розширення експортних можливостей країни; прискорення реструктуризації економіки; поширення передових технологій; посилення процесів інтернаціоналізації та інтеграції в Україні.

Для ефективного розвитку ТНК в Україні та для збереження національних інтересів держави необхідно проводити досить обмежену політику міжнародного розширення виробництва та відкриття кордонів держави. Звідси випливає необхідність розглянути роль держави у взаємовідносинах з ТНК. Побудова взаємовідношень приймаючої держави, особливо це актуально для України, з ТНК, повинна ґрунтуватися на декількох важливих моментах:

- розробляючи регулятивні документи відносно ТНК, необхідно виходити насамперед з національних інтересів країни і, враховуючи можливі наслідки, щодо національної безпеки країни;
- участь ТНК у розробленні спільної взаємовигідної економічної політики є більш ефективним засобом налагодження відносин країни з ТНК порівняно з протекціоністською політикою;
- можливості ТНК щодо залучення іноземного капіталу дозволяють зменшити безробіття у приймаючій країні, позитивно впливати на переміщення великих виробничих ресурсів;
- необхідно виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК у приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у пріоритетні для національної економіки галузі, і обмежуючи – в стратегічно важливі для економічної безпеки країни;
- всі відносини з іноземними інвесторами ТНК повинні бути чітко визначені в міжнародних угодах та нормативно-правових актах приймаючої країни.

Висновки. Транснаціональні корпорації стали найважливішими дійовими особами в сучасному світовому господарстві. Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, рівень інтегрованості у світове господарство і, в остаточному підсумку, її міжнародна конкурентоздатність дедалі більшою мірою залежать від того, наскільки успішна діяльність ТНК, що базуються в її економіці. Крім того, капіталовкладення ТНК в іноземну економіку – активний спосіб стимулювання попиту на вітчизняну продукцію.

Створення українських ТНК дозволить певною мірою захистити національні економічні інтереси, сприятиме подальшому розвитку українських господарських структур, інтернаціоналізації їхнього виробництва й капіталу, інтеграції України у світову економіку, її участі в глобальних трансформаційних процесах.

Список використаної літератури

1. Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект: Монографія // Гладій І.Й. / Економічна думка, 2006 – С.554
2. Карпенко В.Г.Фінансові механізми транснаціональних корпорацій у системі сучасної світової економіки// Карпенко В.Г / Наукові праці НДФІ – 2009. №1(46) – С.42
3. Рокоча В. Транснаціональні корпорації : навчальний посібник / В.Рокоча, О.Плотніков, В. Новицький та ін. – К.: Таксон, 2001. – 304 с.
4. Сорока І.Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації у процесі міжнародної інтеграції.// Сорока І.Б /Актуальні проблеми економіки -2009.№ 9(99) - С.35
5. Самофалов В. Глобальний виклик транснаціональних корпорацій. // Дзеркало тижня. № 31 (456) 16 - 22 серпня 2003 р.
6. Терехов Є.М., Прокопенко О.В. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економічних систем // Вісник СумДУ. – 2010. – №1. – С.103-113.
7. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Державний комітет статистики.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"